

IV. Câteva concluzii și o recomandare.

Cartea despre care m-am exprimat mai sus tezaurează un volum uriaș de informații, fiind o exegeză completă a ultimei săptămâni din Triod, descifrând noime nebănuite în frumusețea și profunzimea rânduielilor liturgice ale acesteia. Citirea cărții este însă o „probă de foc”, pentru oricine. Necesită răbdare, reveniri la pagini anterioare, conexiuni între idei și pasaje, sublinieri, notițe, fișări. Trimite adesea la un dicționar sau la o enciclopedie. Dă smerenie minții și nutrește sufletul. Celui care caută mai mult folos, îi deschide perspectiva Teologiei, ca știință a vieții veșnice, îi arată din tainele macrocosmosului (lumea) și ale microcosmosului (omul), pentru care a pățimit și murit cu trupul Domnul Hristos.

Mie, personal, lectura acestei teze mi-a creat o dilemă întreită: ce să admir mai întâi la carte și la autor? 1. Rigoarea înțeleaptă și respectuoasă a dascălului-diacon, sau truda benedictină și smerită a discipolului-ierarh?; 2. Densitatea și chiar asprimea științificității cărții, sau suculența ei duhovnicească? 3. Tematica teologico-mistică pe note atât de grave, tratată însă atât de delicat și iscusit, sau legăturile reale cu evul nostru anost și decadent / unele concluzii atât de practice pentru creștinul de astăzi?

În așteptarea unei luminări în legătură cu întrebările de mai sus, apreciez, cu toată tăria, că avem în față una dintre cele mai bune teze de doctorat în teologie scrise în România în ultimii 30 de ani, model pentru orice doctorand-teolog care a purces la o întreprindere asemănătoare! Totodată, o recomand călduros colegilor – profesori de la Facultățile de Teologie, dar și celor de la Seminariile Teologice, ca veritabilul și unicul nostru „Manual de mistagogie a Păresimilor” și, în special, a Săptămâinii Sfințelor Pătimiri ale Mântuitorului Iisus Hristos.

**Pr. Conf. Dr. Habil. Lucian Vasile Petroaia, Facultatea de Istorie,
Filosofie și Teologie a Universității „Dunărea de Jos” din Galați**

Victor Țviracun, *Dimitrie Cantemir – repere biografice*. Editura Academiei Romane/Editura Istros, București/Brăila, 2017, 374 p., ISBN: 978-973-27-2873-4

Victor Țviracun s-a născut la 18 octombrie 1955, în municipiul Chișinău. A absolvit Facultatea de Istorie și Științe Sociale al Universității de Stat din Moldova, obținând ulterior titlul academic de doctor în științe istorice. De-a lungul timpului a activat în mai multe funcții din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, printre care șef adjunct al Direcției Europa și America de Nord (1993-1995), consilier al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Turcia (1995-1998), consilier și însărcinat cu afaceri al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Ungară (1999-2001). În anul 2001 a fost numit în funcția de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Republica Turcia, și prin cumul Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar în Qatar, Kuweit, Emiratele Arabe Unite, Regatul Arabiei Saudite, Sultanatul Oman, Republica Arabă Egipt și Liban, apoi, în 2019, în funcția de Ambasador în Qatar. În perioada 2005-2008, a fost ministru al Educației, Tineretului și Sportului. În prezent, este profesor la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Recenzii

Pe plan academic, se remarcă o serie impresionantă de contribuții aduse la o mai bună cunoaștere a vieții și activității lui Dimitrie Cantemir¹, încununată cu o teză de abilitare susținută în anul 2019 la Universitatea de Stat din Moldova, cu titlul „VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI DIMITRIE CANTEMIR (Probleme controversate)”².

Cartea pe care o vom prezenta aici cuprinde cinci mari capitole, iar în Introducere autorul declară că are ca scop principal acoperirea lacunelor și eliminarea incoerențelor care se mai întâlnesc în biografia lui Dimitrie Cantemir (p. 12).

Capitolul I, intitulat „Cantemirologia – trecut și prezent. Sinopsis istoriografic”, ne prezintă cercetările asupra personalității domnitorului după școli de cercetare. Analiza este una de tip critic, întrucât nu se precupește niciun efort în a fi expuse limitele cercetărilor unor istorici și critici anteriori. Spre exemplu, lucrările lui Ștefan Ciobanu sau P.P. Panaitescu sunt criticate pentru lacunele bibliografice, și mai ales de referințe și indicații la surse din arhivă. Demersul autorului se dorește a suplini aceste lacune. Concluziile la care ajunge resping anumite informații neargumentate, dar intrate deja în „folclorul” analizei dosarului cantemiresc, cum ar fi presupusa relație amoroasă între Petru I și Maria Cantemir, fiica lui D. Cantemir. (Victor Țvircun califică afirmațiile prințului P. Dolgorukov ca fiind o jignire adusă neamului Cantemir, și pune totul pe baza unui act de răzbunare având drept cauză refuzul Mariei Cantemir de a deveni soția prințului Ivan Dolgorukov. Vezi p. 21-22)

O importanță deosebită survine din periodizarea istoriografiei lui Cantemir, împărțită în trei mari segmente: prima perioadă, cuprinsă între sfârșitul secolului al XVIII-lea – primul sfert al secolului al XX-lea, este caracterizată de elaborarea unor lucrări cu caracter general despre Petru I și Antioh Cantemir, pe fundalul cărora apare și personalitatea lui Dimitrie Cantemir; a doua perioadă, datând din anii ‘20 – începutul anilor ‘70 ai secolului al XX-lea, este una dintre cele mai rodnice, pentru că atunci încep să apară studii specializate, dedicate domnitorului și gânditorului moldav; a treia perioadă (începutul anilor ‘70 ai secolului al XX-lea – până în prezent) se evidențiază prin punerea în circuitul științific a unor documente noi și valorificarea operei lui Cantemir la nivel european (p. 44).

Cel de-al II-lea capitol, „Izvoare istorice privind viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir”, explică și fundamentează cercetarea de față a autorului; acesta acordă o atenție specială culegerilor de documente, jurnalelor de memorie a contemporanilor, corespondenței cu curtea imperială, adică tocmai acelor izvoare care conțin informații despre activitatea lui Dimitrie Cantemir în Rusia. În consecință, lucrarea profesorului V. Țvircun, care a avut acces la arhivele din fonduri ale Federației, posedă o relevanță deosebită pentru toți cei interesați de aspecte din bio-bibliografia Cantemireștilor. Demne de remarcat sunt cele 133 de documente cu caracter epistolar aparținând lui D. Cantemir (p. 58).

¹ Teodor Furdui, „UN STRĂLUCIT SAVANT, DIPLOMAT ȘI MANAGER: Doctorul habilitat, profesorul universitar Victor ȚVIRCUN la 60 de ani”, în *Akados* nr. 4 (2015), p. 178-179.

² Disponibilă la adresa electronică: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54477/victor_tvircun_abstract.pdf (accesată la 29.12.2023).

Recenzii

În capitolul III, intitulat „Supus credincios al Sublimei Porți”, se prezintă perioada în care Dimitrie Cantemir s-a aflat ca ostatic la Constantinopol (1693–1710), și respectiv ca domn pe scaunul Țării Moldovei. Și aici autorul cărții dezbate câteva subiecte controversate: în baza cronicilor și însemnărilor autobiografice ale lui D. Cantemir, cercetătorul ajunge la concluzia că viitorul domnitor s-a născut la Galați (p. 64). Apoi, în pofida a ceea ce s-a spus uneori, șederea lui Cantemir în capitala Imperiului Otoman ca ostatic este privită în sens pozitiv, întrucât a constituit un prilej să primească o educație de seamă. Nu întâmplător, acum, spre sfârșitul lui 1697, tânărul principe și-a definitivat primul tratat filosofico-religios: *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*. Un alt fapt semnificativ subliniat de autor: Dimitrie Cantemir a fost primul care a elaborat și răspândit în Imperiul Otoman sistemul de notație muzicală, și tot el a început să transcrie în acest sistem de notație compozițiile autorilor turci.

Autorul mai analizează apoi, pe larg, delicata problemă a raporturilor lui D. Cantemir cu Constantin Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești (vezi p. 86 ș.u.). Privitor la aspectele de ordin bisericesc, autorul afirmă că noul domn al țării a întreprins, încă de la început, acțiuni de a-și reglementa relațiile cu Biserica Ortodoxă. Spre exemplu, Cantemir a încheiat un acord cu Patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notara, prin care Moldovei i-au fost retrocedate mănăstirile Bistrița, Tazlău și Probota. De asemenea, prin decrete domnești speciale, domnitorul a scutit mănăstirile de o serie de impozite – în schimb, le-a impus o rată anuală fixă față de visteria țării (p. 92).

O altă atenție deosebită a cercetătorului necesită inițierea și consolidarea relațiilor lui Dimitrie Cantemir cu țarul rus Petru I. Ipoteza lansată este aceea că domnitorul moldovean era adeptul deschiderii unui larg front antiotoman spre Balcani, la care trebuiau să adere popoarele creștine subjugate. Pe baza unor izvoare inedite, Victor Țvirunc este de părere că numărul moldovenilor care s-au înrolat în armata lui Cantemir ar fi fost de cca. șapte mii de oameni. Tot privitor la faptele legate de această cruciadă anti-otomană, având ca fundament alte documente inedite, ni se mai spune: că sultanul ar fi fost gata să semneze armistițiul de pace cu țarul, însă din cauza poziției neclare a domnitorului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, ultimul nu a crezut în acest fapt; că numărul real al ostașilor sârbi vehiculat (18.000 mii) nu este veridic, în realitate fiind vorba despre 10.000 de oameni; că domnitorul Constantin Brâncoveanu a împiedicat

treccrea lor în Moldova, subliniind-se ideea că anume Imperiul Habsburgic făcea dificultăți, nefiind defel interesat în a întări poziția Imperiului Rus în Balcani.

Capitolul IV, „La mâna țarului rus”, este dedicat vieții și activității lui Dimitrie Cantemir în Rusia. Înainte de toate, autorul repune în discuție numărul moldovenilor care ar fi părăsit meleagurile natale împreună cu Cantemir. Cifra vehiculată anterior în istoriografie – de 4000 de oameni – i se pare autorului a fi exagerată. Cifra ar fi fost mult mai mică, iar cea propusă ar reprezenta „numărul compatrioților săi – femei și bărbați, care au părăsit Principatul Moldovei după catastrofa de la Prut” (p. 117).

În continuare este propusă periodizarea șederii lui Dimitrie Cantemir în Rusia în două etape: prima etapă, între 1711–1714, iar cea de-a doua, între 1714–1723. În ceea ce privește statutul fostului domnitor aici, autorul crede că: 1) Cantemir încetează să fie considerat domn, dar 2) continuă să fie plasat în poziția unui cneaz (sau „prealuminatul print”), ca și ceilalți supuși ai țarului. De asemenea, profesorul Țvirunc nu ezită să intre în

polemica cu Ștefan Ciobanu, care fusese de opinie că D. Cantemir s-ar fi bucurat în Rusia de drepturi aproape nelimitate, chiar mai mari decât cele pe care le avea ca domn în Țara Moldovei! Este o opinie respinsă de autor, care aduce în sprijin decizia Senatului Guvernamental din 25 noiembrie 1718, unde prințului i se interzicea să trimită solii peste hotare fără a cere pentru ele documente de drum de la Cancelaria Departamentului Solilor sau de la guvernatorul Kievului (p. 153-154).

Tot în aceste capitole sunt oferite cercetătorilor unele datări inedite a unor evenimente și fapte. De pildă, apelând tot la niște surse de arhivă, autorul constată că faimoasa lucrare *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman*, a fost elaborată la sfârșitul anului 1718, ca rezultat al comenzii țarului Petru cel Mare. În 1719 Dmitri Grozin, traducătorul Colegiului Afacerilor Externe, a tradus lucrarea din limba latină în limba rusă (p. 166). Concluzia trasă de autor este aceea că majoritatea materialelor domnitorului moldav scrise în Rusia, erau scrise la comanda și indicația directă a țarului.

În altă ordine de idei, pe baza analizei unor documente ale Colegiului de Externe al Rusiei, este combătută opinia conform căreia fratele lui Dimitrie, Antioh Cantemir – aflat ostatic în Constantinopol – ar fi murit în anul 1724. Dimpotrivă, documentele amintite arată că acesta a continuat să primească o remunerare lunară din partea Rusiei până în anul 1726 (p. 165).

În opinia noastră, o importanță deosebită prezintă punerea în circuitul științific de către prof. V. Țvircun a unor scrisori ale lui Dimitrie Cantemir către înalți demnitari ruși și a unor note ale sale cu observații referitoare la campania armatei ruse la Marea Caspică și în Caucaz³. Acestea atestă poziția avută de Cantemir la curtea țarului: în situația unui viitor război cu turcii, acesta – ca un cunoscător remarcabil al Imperiului Otoman – putea să devină un bun consilier al lui Petru cel Mare. Este o poziție confirmată de rolul relevant pe care el l-a jucat în timpul campaniei rușilor în Persia – iar expediția persană reprezintă un capitol din viața lui Cantemir ce necesită încă aprofundări viitoare din partea cercetătorilor.

Capitolul V, „Enigma *post mortem* a lui Dimitrie Cantemir”, reia un studiu anterior al autorului⁴. Aici V. Țvircun și-a propus să răspundă la întrebarea dacă osemintele lui Dimitrie Cantemir sunt îngropate sau nu în biserica „Sfinții Trei Ierarhi” din Iași. Bazându-se pe documente din arhivele din Rusia și România, cercetătorul emite concluzia (șocantă!) că osemintele transportate din Rusia în România în 1935⁵ nu sunt ale domnitorului Moldovei (vezi p. 216 ș.u.). Această concluzie reiese din faptul că: 1) la deshumarea osemintelor din biserica grecească Sf. Nicolae nu s-a găsit sicriul de plumb, în care a fost îngropat Antioh Cantemir; 2) trezesc suspiciuni autorului și hainele orientale cu care era îmbrăcat defunctul, întrucât la acea perioadă Cantemir deja purta vestimentație europeană; 3) se citează un document conform căruia toate mormintele cantemireștilor au fost distruse

³ Pentru mai multe detalii, vezi Dimitrie Cantemir, *Curamus. Colectanea Orientalia. De muro Caucaseo*, editarea textului latinesc, aparatul critic și indicii de Florentina Nicolae, traducere de Ioana Costa, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2018, p. 1115 ș.u.

⁴ Victor Țvircun, „Enigma *post mortem* a lui Dimitrie Cantemir”, în *Tyragetia*, s.n., vol. X [XXV], nr. 2 (2016), p. 23-34.

⁵ Vezi Nicolae Iorga, *Despre Dimitrie Cantemir cu prilejul aducerii în țară a rămășițelor lui*, Așezământul Tipografic „Datina Românească”, Vălenii-de-Munte, 1935.

Recenzii

complet în ianuarie 1935 și de aceea nici nu mai poate fi vorba de o identificare exactă a locului de veci al lui Dimitrie Cantemir.

Cu altă ocazie, scriind despre provocarea moștenirii lui Cantemir în contemporaneitate, autorul scria: „Descrierea moștenirii istorice a lui Dimitrie Cantemir va fi incompletă dacă nu vom aborda câteva probleme, scăpate din atenția cercetătorilor vieții și activității domnitorului Moldovei. În primul rând, este vorba de studiile lui Dimitrie Cantemir în domeniul teologiei și istoriei religiei. El devine primul savant european laic din sec. XVIII care dă publicității cugetările sale asupra Sfintei Scripturi și, totodată, folosind cunoștințele sale enciclopedice, prezintă cetățeanului european istoria principalelor dogme ale religiei islamice. Din păcate, până în prezent, lucrările lui Dimitrie Cantemir consacrate temei date, precum și influența lor asupra dezvoltării științelor umanitare din epoca sa, nu sunt supuse cercetării științifice”⁶. Subscriem celor afirmate și ne exprimăm, la rândul nostru, speranța că (mai ales) cercetările asupra contribuției aduse de Dimitrie Cantemir în domeniul religios, în general, și teologic, în special, vor fi continuate și aprofundate pe viitor. De altfel, prof. Țvircun însuși a mai publicat un valoros volum în limba română⁷, care a fost recent publicat și în limba engleză⁸

Pr. Daniel Alexandru Colțea

⁶ Victor Țvircun, „Moștenirea istorică a lui Dimitrie Cantemir și contemporaneitatea”, în *Akados* nr. 4 (11), decembrie 2008, p. 37-38.

⁷ Victor Țvircun, *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*, Editura Litera, București, 2015. Asupra acestei cărți și-a exprimat opiniile autorul însuși într-un interviu consemnat de Valentina Ursu, sub titlul „Victor Țvircun: «Oriunde a fost Dimitrie Cantemir, peste tot a promovat interesele pământului său»”, disponibil la adresa electronică: <https://moldova.europalibera.org/a/27221279.html> (accesat la 30.12.2023).

⁸ Victor Țvircun, *Dimitrie Kantemir. Life and Destiny*, Blitz Poligraf, Komrat, 2023.